

گونه‌های متفاوت پلیکان در جهان

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری

صفحه پنج

 Australian Pelican *P. conspicillatus* پلیکان استرالیایی

 Great white Pelican *P. onocrotalus* پلیکان سفید

 Spot-billed Pelican *P. philippensis* پلیکان فیلیپینی

 American white Pelican *P. erythrorhynchos* سفید آمریکایی

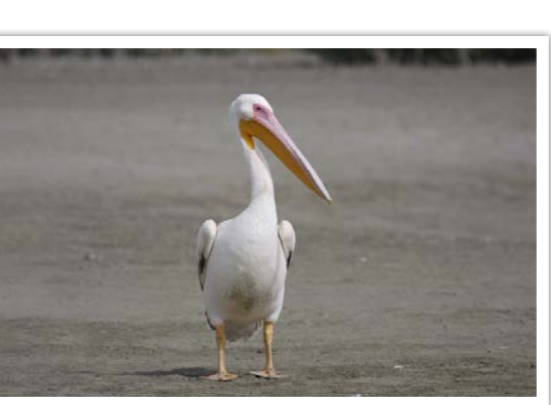
 Brown Pelican *P. occidentalis* پلیکان قهوه‌ای

 Pink-backed Pelican *P. rufescens* پلیکان پشت صورتی

پلیکان سفید

این پرنده ۱۵۵سانتی‌متر طول دارد. پرنده بسیار بزرگ، سنگین و سفید رنگی است. رنگ پرنده نابالغ قهوه‌ای است که به تدریج به سفید چرک تغییر پیدا می‌کند. رنگ چشم قرمز است. قطعه چشمی (Eye patch) کاملا واضح، بدون پر و صورتی و گاهی صورتی متمایل به نارنجی است. شاهپرها، سیاه رنگ بوده و هنگام پرواز از زیر بدن نیز سیاه رنگ به نظر می‌رسد. رنگ پا زرد نارنجی است. از ماهی تغذیه می‌کند. اغلب به شکل منظم در یک خط و یا دایره مانند پرواز می‌کند.

پلیکان سفید در آب های وسیع شور و شیرین، باتلاقی و سواحل به سر می‌برد. این پرنده مهاجر بوده و در سراسر ایران دیده می‌شود. مکان‌های زادآوری این گونه محدود به دریاچه ارومیه، فارس و دریاچه هامون است. این پرنده در زمره پرندگان حمایت‌شده در سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران قرار دارد.

پلیکان سفید اندکی کوچک‌تر از پلیکان خاکستری است و لکه بدون پر اطراف چشم پلیکان سفید به رنگ قرمز یا صورتی و بسیار وسیع‌تر از لکه اطراف چشم پلیکان خاکستری است که زرد رنگ است.

عکس از میثم قاسمی

IBA (Important Bird Area)

منطقه مهم پرندگان، این مناطق معرف مهم‌ترین کانون‌های زیست پرندگان در خطر تهدید جهانی محسوب می‌شوند. هدف از تعیین مناطق (IBA) توجه بیشتر به حفظ تنوع‌زیستی و رفق کاستی‌های موجود در حفاظت از گونه‌های در معرض خطر انقراض از نظر جهانی است. سازمان بین المللی پرندگان (Birdlife International) ۳۹۱ منطقه مهم پرندگان (Important bird area) را در خاورمیانه شناسایی کرده‌است که از این تعداد ۱۰۵ منطقه آن یعنی حدود ۲۷ درصد از این مناطق در ایران واقع شده‌اند و از نظر تعداد مناطق ایران رتبه اول را داراست.

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری

صفحه شش

تهدیدات

به دلیل خشک‌شدن دریاچه‌های طشک و پریشان در سال ۸۷، جمعیت جوجه‌آور پلیکان خاکستری در سایر تالاب‌های ایران به ویژه تالاب‌های ساحلی، که از وضعیت بهتری برخوردارند، پخش شده‌اند. به همین دلیل در بهار سال ۱۳۸۷ و همچنین سال ۱۳۸۸ گزارشی از جوجه‌آوری پلیکان خاکستری در ایران ارائه نشده‌است. گروهی از آنان نیز در تالاب‌هایی دیده شده‌اند که قبلا در آن دیده نمی‌شدند. به عنوان مثال می‌توان از مشاهده حداقل ۴ قطعه پلیکان خاکستری در زمستان ۱۳۸۷ در تالاب «خور هدیش» در ساحل شهر بندرعباس نام برد که یک اکوسیستم تالابی آلوده به فاضلاب شهری و فاقد ماهی برای تغذیه پلیکان‌هاست. از جمله تهدیداتی که موجب قرار گرفتن پلیکان خاکستری در لیست گونه‌های آسیب‌پذیر است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱.تخریب زیستگاه این گونه به دلیل فعالیت‌های نسنجیده انسان نظیر احداث سد، حفر چاه‌های غیر مجاز، آلودگی آب‌ها، سوزاندن نی‌ها، احداث جاده در حاشیه و وسط تالاب‌ها.

۲.تغییرات آب و هوایی و بحران‌های طبیعی از جمله خشکسالی.

۳.صید بی‌رویه ماهی توسط انسان ها که اصلی‌ترین خوراک پلیکان خاکستری محسوب می‌شود.

۴.ایجاد ناامنی در زیستگاه پلیکان خاکستری به واسطه تردد قایق‌های ماهی‌گیری، تفریحی و صدای ناشی از شلیک گلوله‌های شکارچیان غیر مجاز.

▲ هنگام پرواز از نمای زیر بدن شاهپره‌های بال پلیکان خاکستری به رنگ خاکستری است. عکس از میثم قاسمی

یکی از خصوصیات جالب پلیکان خاکستری پرواز در نزدیکی سطح آب است و هنگام فرود روی آب چندین متر روی سطح تالاب سر می‌خورد.

وضعیت کنونی پلیکان خاکستری

از کل جمعیت پلیکان خاکستری جهان ۱۵ درصد در ایران وجود دارند که از این تعداد ۵ درصد آنان در ایران جوجه‌آور و ۱۰ درصد زمستان‌گذرانان هستند. جمعیت زمستان‌گذران پلیکان خاکستری در ایران بین ۳۰۰ تا ۸۰۰ جفت و جمعیت جوجه‌آور آن بین ۱۰ تا ۲۵ جفت تخمین زده می‌شود. مهاجرت پلیکان خاکستری به تالاب‌های ایران از اوایل پاییز شروع شده و در زمستان به خصوص بهمن ماه به بالاترین میزان خود می‌رسد. تنها منطقه جوجه‌آوری این گونه در ایران دریاچه پریشان در استان فارس است. این گونه به طور نامنظم در جزایر دریاچه طشک نیز جوجه‌آوری داشته‌است. گزارشاتی وجود دارد که نشان می‌دهد در دهه ۱۹۶۰ میلادی و قبل آن در تالاب‌های فصلی (هامون) استان سیستان و بلوچستان جوجه‌آوری داشته‌است.

با توجه به کاهش جمعیت و تخریب زیستگاه‌های مناسب برای پلیکان خاکستری این گونه به وسیله اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (IUCN) به عنوان گونه آسیب‌پذیر شناخته شده‌است و در صورت عدم توجه و حفاظت در آینده نزدیک در فهرست گونه‌های در آستانه انقراض قرار خواهد‌گرفت. این وضعیت مسئولیت سنگینی را برای حفاظت و نگهداری این گونه بر دوش ما گذاشته‌است.

ما انسان‌ها باید یاد بگیریم در کنار توسعه شهرها، احداث جاده‌ها و زیر کشت بردن زمین‌ها حرمت شکل‌های دیگر حیات را نیز نگه‌داریم.

▲ اجرای قوانین صید و شکار در فصل زادآوری و جلوگیری از صید بی‌رویه ماهی در زیستگاه‌های این پرنده و آگاهی بخشی عمومی می‌تواند نقش موثری در حفاظت این گونه ایفا نماید. عکس از علی مهاجران

ایجاد مناطق حفاظت شده

در اطراف کلونی‌های زادآوری، حفاظت قانونی از این گونه و زیستگاه‌های آن در کل کشور، آگاهی بخشی عمومی و پرهیز از صید بی‌رویه ماهی از راه‌های پیشنهادی برای حفاظت است.

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری

صفحه آخر

جوجه‌های ناتوان: (Altricial = Helpless)

جوجه‌های ناتوان، جوجه‌های دیررس، جوجه‌های نارس و با چشمان بسته (در ابتدای تولد)، دارای بدنی فاقد کرک یا کرک‌های بسیار ریز و کم، ناتوان در ترک آشیانه‌اند و توسط والدین تغذیه و مراقبت می‌شوند. این جوجه‌ها بدون حمایت و تغذیه والدین از بین می‌روند. پلیکان‌ها، باکلان‌ها، کوکوها، ماهی‌خورک‌ها، دارکوب‌ها، هدهد، بادخورک‌ها، طوطی‌ها، کبوترها، جندها، شاهین‌ها و گنجشک‌سانان جوجه‌هایی ناتوان دارند.

منابع:

دادرس، حبیب و منصور، هادی، ۱۳۷۵، پرندگان (ساختار و فعالیت بدنی آنها)، دانشگاه شیراز، وافی، راحله، پرندگان سمبل تعالی فرهنگ و هنر ایرانی، روزنامه همشهری، مورخ ۱۳/ خرداد / ۱۳۸۱. منصور، جمشید، کلیات پرنده شناسی، سازمان حفاظت از محیط زیست. منصور، جمشید، ۱۳۸۷، راهنمای پرندگان ایران، انتشارات کتاب فرزانه.

کیابی، بهرام، ۱۳۷۱، پلیکان، ماهنامه آزیان. تیز. پهلوزی راد، پهلوز، ۱۳۷۶، پلیکان یا خاکستری یا مرغ سقا، فصل‌نامه محیط‌زیست، جلد نهم، شماره اول بهار

Forshaw, Joseph, ENCYCLOPEDIA OF BIRDS, Fog City Press. Kerrod, Robin, 1989, ENCYCLOPEDIA OF THE ANIMAL WORLD BIRDS, THE WATER BIRDS, Facts on File. Peter Weaver, 1981, Birdwatcher’s Dictionary, www.birdcare.com

طرح حفاظت از تالابهای ایران

تلفاکس: ۸۸۲۴۱۶۵۸ (۰۹۸۲۱)

wetlands.environment.ir | infowetlands@yahoo.com

گروه گردآوری:

شادی توکلی‌مهر، ژاله جلالی،

علی ترک قشقایی

طراح گرافیک: بیوان محسنی‌نیا

ویراستار: سحر‌مازیار

بناهمکاری: حسامد مشیری

تاریخ انتشار: آبان‌ماه ۱۳۸۸

آدرس: ایران – تهران ۱۶۸۹۷۳۳۶۷

تلفن: ۲۲۸۳۲۳۸۹ (۰۹۸۲۱)

www.plan4land.org | info@plan4land.org

لیست سرخ اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN) در سال ۱۹۶۳ میلادی جهت نشان دادن وضعیت حفاظتی گونه‌های گیاهی و جانوری سراسر جهان به وجود آمد، این فهرست دارای ارزیابی خطر انقراض هزاران گونه و زیرگونه در جهان است. عکس جلد از David Tipling

وضعیت حفاظتی

پلیکان خاکستری در جهان

مِنقُوض EX
تسَدَه

گونه‌های باقی مانده در اسارت EW

در آستانه انقراض CR

در معرض خطر EN

اسبب پذیر VU

تهدید پذیر NT

نگرانی کمتر LC

اطلاعات کافی نیست DD

وضعیت گونه ارزیابی نشده NE

طبیعت ایران پلیکان خاکستری Dalmatian Pelican

پرنندگان در تاریخ ایرانیان

بعضی از علایق و دیدگاه‌های انسان‌ها در مورد پرنندگان ریشه در گذشته‌های بسیار دور دارد. با کنکاش و مشاهدهٔ دقیق در آثار گذشتگان در می‌یابیم، پیشینیان بر این باور بودند که پرنندگان به دلیل داشتن بال و قابلیت پرواز موجوداتی تکامل یافته و قدرتمند هستند. در حقیقت آن‌ها توانایی پرواز را نشانهٔ قدرت دانسته و نبود آن را در خود نشانهٔ ضعف تلقی می‌کردند. گذشتگان برای نشان دادن قدرت و عظمت خدایان خود آن‌ها را «موجوداتی بالدار» تصور می‌کردند.

پرنندگان از رایج‌ترین سمبل‌های تعالی در ذهن بشر بوده‌اند و نشانهٔ «روح پرواز» و «اعتلای روح و روان» در ملل مختلف به حساب می‌آیند. در ایران نیز پرنندگان از روزگاران کهن سمبل تعالی فرهنگ و هنر بوده‌اند. اولین آثار از تصویر ابتدایی پرنندگان بر روی سفالینه‌های سیلک کاشان و شوش مشاهده شده‌است و شامل نقوش پرندگانی چون لک‌لک، حواصیل، کبوتر و پلیکان است که این امر بیانگر اهمیت پرنندگان موجود در آن منطقه و آن دورهٔ زمانی نیز است.

تکرار نقش پرنندگان دریایی، پلیکان، حواصیل‌ها و لک‌لک‌ها، که بزرگ‌جثه بوده و در تالاب‌ها زندگی می‌کردند، بر روی سفال‌ها اشاره به اهمیت آب برای مردمان آن دوره نیز داشته‌است. هدف اصلی ترسیم این نقوش روی سفال‌ها نیز استمداد از طبیعت بوده‌است.

در قرون گذشته نقش پرنندگان به عنوان نشانهٔ بزرگی و برتری افراد قبایل روی لباس، کلاه و موی سر نیز مورد استفاده قرار می‌گرفته است. در ایران باستان از میان پرنندگان، کبوتر و عقاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند.

▲ پلیکان در حال نیایش. فسیل‌های کشف شده نشان می‌دهند که پلیکان‌ها بیش از ۴۰ میلیون سال قدمت دارند.

مشخصات پلیکان‌ها

پلیکان‌ها از بزرگترین پرنندگان دنیا هستند که توانایی پرواز کردن دارند. پرندگانی مهاجرند و مانند سایر پرنندگان مهاجر جهان بین زیستگاه‌های تولیدمثلی و زمستان‌گذرانی مهاجرت می‌کنند. پلیکان‌ها پرندگانی آبیزی هستند؛ بنابراین زیستگاه آن‌ها دریاچه‌های آب شیرین و لب شور، رودخانه‌های بزرگ و دهانه آن‌ها و سواحل دریا است.

اولین ویژگی ظاهری همه پلیکان‌ها، که در اولین نگاه جلب توجه می‌کند، کیسه گلویی^۱ در زیر منقار است. این کیسه پوستی چین‌خورده و بسیار انعطاف‌پذیر است و می‌تواند تا انتهای گلو از هم باز شود. برخی از مردم گمان می‌کنند که این کیسه برای ذخیره غذا کاربرد دارد، در حالی که پلیکان‌ها برای ماهی‌گیری از آن استفاده می‌کنند. این کیسه هنگام ماهی‌گیری می‌تواند بیش از ۱۰ لیتر آب را در خود جای دهد، که برابر با ۷ بطری ۱/۵ لیتری است.

دومین ویژگی ظاهری پلیکان‌ها وجود پرده کامل بین چهار انگشت پا است که در اصطلاح به آن پای پارو شکل^۲ (Paddle foot) می‌گویند.

پلیکان‌ها دارای پروازی شکوهمند و قوی هستند. در دسته یا گروه‌های کوچک یا بزرگ (بسته به گونه) و به طور معمول در یک خط مورب (مایل) پرواز می‌کنند. در هنگام پرواز، گردن آن‌ها به حالت خمیده و S شکل است. پس از چند بار بال زدن در هوا بال‌ها را باز کرده و روی توده هوا سر می‌خورند.

پلیکان‌ها پرنندگان به نسبت بی سر و صدایی هستند. نمایشات محدود سر و منقار در هنگام زادآوری در آن‌ها مشاهده می‌شود.

مشخصات ظاهری پلیکان خاکستری

پلیکان خاکستری بزرگ‌ترین پلیکان در جهان به شمار می‌رود. طول بدن این پرنده بین ۱۶۰ تا ۱۸۰ سانتی‌متر بوده و بین جنس نر و مادهٔ آن تفاوت ظاهری وجود ندارد. رنگ پرهای این گونه سفید چرکی، رنگ چشم‌های آن زرد و رنگ پاهای آن خاکستری تیره است. هنگام پرواز از نمای زیر بدن شاهپرهای بال، به رنگ سفید متمایل به خاکستری رنگ دیده می‌شوند. از هفت گونه پلیکان در جهان فقط دو گونه‌ی پلیکان سفید و پلیکان خاکستری در ایران یافت می‌شوند.

پای پارو شکل یکی از مشخصه‌های راسته پلیکان‌سانان است، که توانایی شناکردن را در آن‌ها افزایش می‌دهد. عکس از علی تبرک ثنقایی

Monosexual) هم‌شکلی جنسی: این واژه به

هم شکل بودن نر و ماده اشاره دارد. در برخی از گونه‌ها جنس‌های نر و ماده هم‌شکل و هم‌اندازه بوده و در برخی گونه‌ها بین آن‌ها تفاوت وجود دارد.

سلسله	<i>Animalia</i>	جانوران
شاخه	<i>Chordata</i>	مه‌رده‌اران
رده	<i>Aves</i>	پرنندگان
راسته	<i>Pelecaniformes</i>	پلیکان‌سانان
خانواده	<i>Pelecanidae</i>	پلیکانیان
جنس	<i>Pelecanus</i>	پلیکان
گونه	<i>crispus</i>	خاکستری
نام علمی	<i>Pelecanus crispus</i>	–
نام عمومی	Dalmatian Pelican	پلیکان‌خاکستری

▲ **رده‌بندی پلیکان خاکستری (Dalmatian Pelican)**

مشخصات زیستی

● پلیکان خاکستری پرنده‌ایست اجتماعی که در فصل جوجه‌آوری، به صورت دسته‌جمعی زادآوری می‌کنند.
● در ۳ یا ۴ سالگی بالغ می‌شوند. معمولاً برای جفت‌یابی و جلب توجه جنس مخالف از خود علائم مختلف صوتی و حرکاتی همچون تعظیم‌کردن، تکان‌دادن سر، حرکات سریع نوک (باز و بسته کردن سریع منقار)، حرکات S شکل و موجی سر و گردن، نالیدن، خرخرکردن و هوهوکردن بروز می‌دهند. به نظر می‌رسد که نر و ماده جفت‌های دائمی تشکیل داده و بنابراین سیستم جفت‌گیری آن‌ها تک‌همسری است.

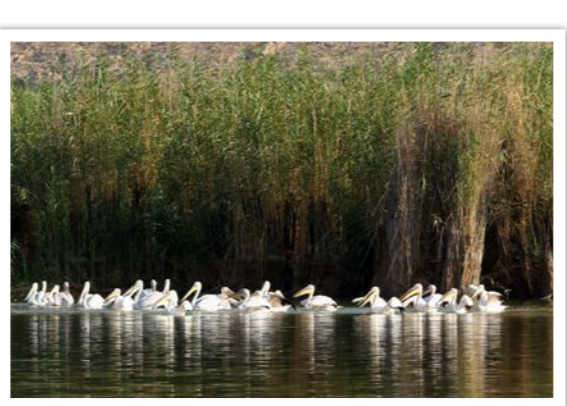
- در این گونه، جفت‌گیری مدت کوتاهی بعد از جفت‌شدن نر و ماده آغاز می‌شود و تا ۱۰–۳ روز قبل از تخم‌گذاری ادامه می‌یابد.
- معمولاً پرنده نر مواد لازم برای ساخت آشیانه را جمع‌آوری می‌کند و پرنده ماده ساختار ساده آشیانه را شکل می‌دهد.
- پلیکان‌ها حداقل دو تخم می‌گذارند، تخم گذاری فصلی است و در سال فقط یک بار اتفاق می‌افتد و موفقیت خروج جوجه‌ها از تخم بیش از ۹۵ درصد است. معمولاً تخم‌ها به فاصله دو روز از یکدیگر گذاشته می‌شوند.

▲ پلیکان‌خاکستری از بزرگترین پرنندگان دنیا است که توانایی پروازکردن دارد. آنان پرندگانی آبیزی و مهاجرند و مانند سایر پرنندگان مهاجر جهان بین زیستگاه‌های تولیدمثلی و زمستان‌گذرانی مهاجرت می‌کنند. عکس از میثم قاسمی

جوجه‌های کوچک در بدو خروج از تخم حدود ۲۰۰ گرم وزن دارند. وزن انواع گونه‌های پلیکان بین ۷ تا ۱۴ کیلوگرم تغییر می‌کند. جالب است که حداکثر وزن پرنده زمانی فرا می‌رسد که هنوز قدرت پرواز ندارد.

پس از ۳ تا ۵ ماه جوجه‌ها از پدر و مادر مستقل می‌شوند و در آن زمان به همراه والدین و دیگر افراد گروه به تغذیه می‌پردازند.

▲ **پرنندگان آبیزی وکنارآبیزی اجتماعی (Colonial waterbirds)** شامل: پرنندگان دریایی، گاکایی‌ها، پرستوهای دریایی، فلامینگوها، پلیکان‌ها و سلیم‌های خرچنگ‌خور و سایر پرندگانی‌اند که دسته جمعی زادآوری، تغذیه و زیست می‌کنند. عکس از حامد مشیری

- هر دو جنس در جوجه‌کشی تخم‌ها مشارکت دارند. آن‌ها جهت اعلام زمان تعویض جای خود برای گرم‌کردن تخم‌ها پر و بال خود را تکان داده و به جنس مخالف نشان می‌دهند.
- جوجه‌ها– در همه گونه‌های پلیکان– ۱۰ تا ۱۲ هفته بعد از خروج از تخم آماده پرواز می‌شوند و چنانچه در کنار والدین خود باقی بمانند، خودشان باید به جستجوی غذا بپردازند..
- لانه‌های پلیکان خاکستری گاه به صورت تکی (یک جفت در یک لانه) و گاه به صورت کلنی‌های متراکم است.
- پلیکان خاکستری معمولاً برای شکار و تهیه غذا دسته‌های کوچک غذاییابی تشکیل می‌دهند و با همکاری یکدیگر به جستجوی غذا می‌پردازند. آن‌ها به صورت دسته‌جمعی ماهیان را به آب‌های کم عمق‌تر و یا حاشیه‌ها رانده و پس از محاصره ماهیان آن‌ها را شکار می‌کنند.
- غذای آن‌ها عمدتاً شامل ماهی، مارماهی، شاه ماهی و میگوهای آب شور و جوجه‌های پرنندگان دیگر است. عادت غذایی با تغییر فصل و فراوانی گونه ماهیان تغییر می‌کند.
- صدای این پرنده شبیه پلیکان سفید و به صورت ((هیس،هیس)) یا پارس کردن است.

زیستگاه پلیکان خاکستری

■ **مکانهای مشاهده**

پرشان گزارش شده‌است که با خشک‌شدن این دریاچه جوجه‌آوری آن‌ها نیز به خطر افتاده‌است. اغلب زیستگاه‌های بهاره یا جوجه‌آوری، تالاب‌های دارای آب شیرینند و از مساحت کمتری برخوردارند. بخش‌هایی از این تالاب‌ها دارای پوشش گیاهی انبوه و یا نیزارهای متراکم‌اند و پرنده آشیانهٔ خود را مابین آن‌ها بنا می‌کند. تراکم ماهیان در زیستگاه‌های بهاره بیشتر از زیستگاه‌های زمستانی است. عمق این تالاب‌ها کمتر از زیستگاه‌های زمستانی است و کمتر از سه متر تخمین زده شده‌است. پلیکان سفید در جزایر دریاچه ارومیه و پلیکان خاکستری در دریاچه پریشان جوجه‌آوری می‌کنند.

پراکنش پلیکان خاکستری در جهان

خشکی‌های زمین به دو بخش کلی دنیای قدیم و دنیای جدید تقسیم می‌شود. دنیای قدیم شامل اروپا، آسیا و آفریقا است و دنیای جدید شامل آمریکای شمالی و جنوبی است. پلیکان خاکستری گونه‌ای مربوط به دنیای قدیم است. پلیکان خاکستری نسبت به پلیکان فیلیپینی و پلیکان سفید آمریکایی از پراکنش وسیع تری برخوردار است.

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری صفحه چهار

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری صفحه سه

طبیعت ایران، پلیکان خاکستری صفحه یک